

טבת התשס"ט

בס"ד

ראשית הגאולה הצומחת מתוך השיעבוד לפרשת שמות

יכולים לחשוב שמטרת הפרק היא הצגת השעבוד מזווית נוספת.

פרק ב', אם כן, משמר את 'צרת השעבוד' שיצר פרק א', שהשאיר אותנו עם שעבוד ללא גאולה באופק.

התורה הייתה יכולה לפתוח את פרק ב' בכותרת או אקספוזיציה (מצג) שייאמר בהם כי אנו עומדים לקרוא על לידת המנהיג הגואל, אך היא העדיפה לשמור זאת עד להתגלות בסנה.

כך נוצרת עבורנו הקוראים חידה נוספת, במימד הספרותי, והיא חידת הקשר בין שני הפרקים הראשונים.

ראוי לשים לב שכל אחד משני הפרקים הללו עומד בפני עצמו. פרק ב' אינו ממשיך את פרק א', אף כי הוא מניח שפרק א' ידוע לקורא:

פרק ב' מספר כי אמו של משה הצפינה אותו (ב):

1. שמות פרק ב'

א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לִוִי וַיִּקַּח אֶת-בֵּת-לִוִי ב. וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרָא אֹתוֹ כִּי-טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֶהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים ג. וְלֹא-יָכֹלָה עוֹד הַצְּפִינוּ וַתִּקַּח-לוֹ תִּבְתָּ גָמָא וַתַּחְמְרָה בַּחֲמֹר וּבַזֶּפֶת וַתִּשֶׂם בָּהּ אֶת-הַיֶּלֶד וַתִּשֶׂם בְּסוּף עַל-שֵׁפֶת הַיָּאָר ד. וַתִּתְצַב אַחֲתוֹ מִרְחֵק לְדַעָה מִה-יַּעֲשֶׂה לוֹ .

והסיבה להצפנה היא גזרת "כל הבן הילוד היאורה תשליכו" שבה מסתיים פרק א'.

2. שמות פרק א'

כב וַיֵּצֵא פְרַעֲהוֹ לְכָל-עַמּוֹ לְאֹמֵר כָּל-הַבָּנִים הַיְלֹדִים הַיְאֹרָה תִּשְׁלִיכוּהוּ וְכָל-הַבָּת תִּחְיֶינָה .

זוהי הזיקה בין שני הפרקים, ולכן פרק ב' יכול להיקרא גם כחלק מתולדות השעבוד.

מצד שני, סיפורו של משה הוא סיפור עצמאי ובלתי תלוי, העומד בפני עצמו.

כמו כן ראוי לשים לב שפרק ב' עונה על השאלה שנשארנו עמה בסוף פרק א':

האם נתקיימה גזרת פרעה זאת?

והתשובה היא שאכן נתקיימה גזרת פרעה, עד כדי כך שלא ניתן היה להחזיק אף בסתר תינוק זכר במשפחה מבני ישראל לזמן רב.

ובכל זאת, פרק ב' הוא סיפור אחר, שיש לו נושא אחר, וגזרת פרעה משמשת לו רקע בלבד אך אינה הנושא הנידון בו.

ספר שמות ויצירתו של עם ישראל

ספר שמות הוא הספר בו הולכת ונוצרת האומה הישראלית. יציאת מצרים, ואחריה מעמד הר סיני, הם שניים מהמעמדות המכוננים של עם ישראל.

שבטי ישראל היו קיימים עוד קודם לכן, אך לא היו להם חיים לאומיים.

יצירתו של עם ישראל, כפי שהיא מתוארת בחומש שמות, אינה יצירה טבעית-נורמאלית.

עמים מתהווים בדרך כלל מתוך קשר לחבל ארץ מסויים, שתושביו יוצרים איגוד של שיתוף פעולה המבוסס על אינטרסים משותפים, ואחר כך מחוקקים חוקים, קובעים בבולות ומסכימים על שלטון.

הולדתו של עם ישראל אינה תואמת מהלך טבעי-התפתחותי שכזה. עם ישראל לא נולד בארצו, וראשית הוויתו לא נובעת מתהליך טבעי-נורמאלי.

יסודו של עם ישראל בפעולה חד פעמית של ה' בהיסטוריה, שמכוננת גם את עצמאותו וגם את לאומיותו של עם ישראל.

הפרקים הראשונים של ספר שמות מהווים מעין הקדמה ורקע לתהליך גדול זה, שהוא עיקרו של ספר שמות:

- **פרק א'** מתאר את תולדות השעבוד של ישראל במצרים בכרוניקה מפורטת של אירועים. לא ניתן להבין את תהליך יציאת מצרים ואת ההתערבות האלוקית ללא הרקע ההכרחי של תולדות השעבוד.
- **פרק ב'** מתאר את תולדותיו של משה רבנו. בפרק זה אנו לומדים להכיר את משה מראשית הולדתו, הצלתו מהיאור, ועד לנישואיו לציפורה והתיישבותו של משה במדיין.
- כלומר פרק ב' מתאר את חייו של משה לפני הפך למנהיג. (וכמובן תיאור תולדותיו של מנהיגו של עם ישראל קודם לתיאור תולדות הגאולה של עם ישראל).
- **בפרק ג'** מתוארת בחירת משה למנהיג העם ולשלוחו של ה' בהתגלות בסנה, שהיא תנאי הכרחי לגאולה, שהרי משה הוא מושיעם של ישראל.

היחס בין פרק א' לבין פרק ב'

כאשר אנו קוראים את פרק ב', המספר על קורותיו משה, עדיין אין אנו יודעים שהוא מציג את ראשית הפתרון לצרת השעבוד שתוארה בפרק א', שכן אין שום אמירה מפורשת על כך שגיבורו של הפרק יהיה מושיען של ישראל.

אילולא היינו מכירים את פרק ג' ואת המשך התורה, היינו

כלומר גזרת השעבוד, הפותחת את הגזרות, יכולה להתקבל על לבם של המצרים כיוון שאין היא בלתי לגיטימית במונחי הימים ההם, וכיוון שיש להם למצרים רווח ניכר משעבודם של ישראל.

הגזרה השנייה (המתת הבנים) היא כמובן חריפה וקיצונית, אך היא איננה מכוונת לעם כולו אלא רק לבעלי תפקידים מוגדרים (המייילדות), ולכן הוא סבור שיש בידיו לכפות עליהן את גזרתו הקיצונית.

רק בשלב השלישי העז פרעה לצוות את כל עמו "כל הבן הילוד היארה תשליכהו";

מסתבר שאחרי השלבים הקודמים כבר היה רקע מתאים של שעבוד ושנאה, על גביו יכול היה פרעה לגזור גזירת השמדה, וגם אז לא בצורה ממוסדת אלא ביוזמה פרטית בגיבוי בשתיקה של השלטון.

(הערה: ניתן לראות כאן סינדרום הדומה מאוד להתפתחויות היסטוריות של אנטישמיות שהכרנו בדורות האחרונים. גם בדור השואה גזרות ההשמדה לא הופיעו מיד, אלא קודם כל באו חוקי השפלה ושעבוד, אחר כך הוטלו משימות ההשמדה על גופים מקצועיים, ורק אחר כך באו גזרות השמדה כוללניות, כשל פרעה.)

נקודת המבט הלאומית של הפרק

אם נתבונן במילים ובצורות הלשוניות המופיעות בפרק:

5. שמות א'

(ו) וַיִּמַת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא:
(ז) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֹמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֹא הָאָרֶץ אֹתָם:

(ח) וַיִּקֶם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף:

(ט) וַיֹּאמֶר אֵל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וַעֲצוּם מְמֹנֹ:

(י) הֲבֵה נִתְחַכְמָה לּוֹ פֶן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ:

(יא) וַיִּשְׁמָע עֲלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסַבְלָתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לַפְרֵעָה אֶת פְּתֹם וְאֶת רַעַמְסֵס:

(יב) וַיִּכְאֶשֶׁר יַעֲנֹ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל:

(יג) וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפֶרֶךְ:

(יד) וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבָנִים וּבְכָל עַבְדָּה בְּשָׂדֶה אֶת כָּל עַבְדָּתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָּהֶם בְּפֶרֶךְ:

(טו) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדֹת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שֵׁם הָאֵחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַיְּשִׁיבָה פּוּעָה:

(טז) וַיֹּאמֶר בִּילְדָכֶן אֶת הָעִבְרִית וַיִּרְאִיתָן עַל הָאֲבָנִים אִם בֶּן הוּא וְהִמְתָּן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחָיָה:

(יז) וַתִּירָאן הַמִּילֵדֹת אֶת הָאֲלוֹקִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיִין אֶת הַיְלָדִים:

(יח) וַיִּקְרָא מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מְדוּעַ עֲשִׂיתָן הַדָּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיִין אֶת הַיְלָדִים:

(יט) וַתֹּאמְרֵן הַמִּילֵדֹת אֶל פְּרֵעָה כִּי לֹא כְנָשִׁים הַמִּצְרִית הָעִבְרִית כִּי חַיּוֹת הֵנָּה בְּטָרֶם תְּבֹאוּ אֵלֵהֶן הַמִּילֵדֹת וַיִּלְדוּ:

(כ) וַיִּיטֵב אֱלוֹקִים לְמִילֵדֹת וַיִּרְבֶּה הָעָם וַיַּעֲצֹמוּ מְאֹד:

(כא) וַיְהִי כִּי יָרְאוּ הַמִּילֵדֹת אֶת הָאֲלוֹקִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים:

(כב) וַיַּצֵּוּ פְּרֵעָה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְלֹד הַיְאָרָה תִשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבַּת תַּחֲיִין:

מעיון במילים המודגשות עלולות הנקודות הבאות:

■ ישנם שבעה אזכורים של פרעה, בשמות "פרעה" או "מלך

בסיפור זה ישנן דמויות אחרות ואווירה שונה לגמרי, כפי שנראה בהמשך.

נתאר כעת את פרקים א' וב', כל פרק בפני עצמו, ונראה כיצד יש להבין את הנאמר בהם לאור ניתוחנו.

תיאור השעבוד בפרק א' - התפתחות השעבוד

פרק א' מתאר, כאמור, את השעבוד.

השעבוד מתואר כמתגלגל משלב לשלב.

נתאר את שלבי הופעתם של הגזרות, המשתלשלות זו מזו:

א. פרעה אומר לעמו:

3. שמות א'

(ט) וַיֹּאמֶר אֵל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וַעֲצוּם מְמֹנֹ: (י) הֲבֵה נִתְחַכְמָה לּוֹ פֶן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ:

לכן, הוא גוזר לענות את עם ישראל:

(יא) וַיִּשְׁמָע עֲלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסַבְלָתָם...

ב. גזרת פרעה נכשלת:

(יב) וַיִּכְאֶשֶׁר יַעֲנֹ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל:

ומפני חוסר התועלת שבגזרה גוזר פרעה גזירה שנייה:

(טז) וַיֹּאמֶר בִּילְדָכֶן אֶת הָעִבְרִית וַיִּרְאִיתָן עַל הָאֲבָנִים אִם בֶּן הוּא וְהִמְתָּן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחָיָה:

ג. גם גזירה זו איננה משיגה את מטרתה:

(יז) וַתִּירָאן הַמִּילֵדֹת אֶת הָאֲלוֹקִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיִין אֶת הַיְלָדִים:

בשל חוסר ההצלחה של הגזירה השנייה מחדש פרעה גזרה שלישית, המופנית הפעם אל כל עמו:

(כב) וַיַּצֵּוּ פְּרֵעָה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְלֹד הַיְאָרָה תִשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבַּת תַּחֲיִין:

הרמב"ן כבר עמד על כך שישנה מידה לא מבוטלת של ערמוניות בשלבים הללו:

4. הרמב"ן (על הפסוק "הבה נתחכמה לו")

הבה נתחכמה לו - לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב, כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון. וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה, כי עמהם הוא מתייעץ, ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה. אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם, ולכך הטיל בהם מס, כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה (מלכים - א ט' כ"א):

ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים, ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם. ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכהו אתם. והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחיים אשר לו להרוגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור, אבל אמר לעם כאשר ימצא כל אחד ילד יהודי ישליך אותו ביאור, ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה. וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרין ומוציאים הילדים משם, כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו (להלן ב ג):

6. נחמה ליבוביץ בעיונים בספר שמות

תמונת ישראל בפרק זה [א' -] תמונה קודרת של המון אפור, ללא תיאור אופיו ופרצופו, ללא דמויות אינדיבידואליות בו, ללא אישיות מתבלטת - המון סובל ומדוכא ללא גיבורים. והיפוכו בפרק ב. כאן, על רקע חשוך זה של ההמון ללא צביון וללא פרצוף, מתבלטת משפחה אחת - אב, אם, בת. אמנם לפי שעה אף הם אנונימיים, אבל אופי להם, ייחוד להם. וכאן נולד גיבור הפרק.

הסינכרון בין שני הפרקים, ומשמעותו

המעבר מפרק א' לפרק ב' הוא מעבר מסיקור כללי, היסטוריוגרפי, לסיקור אישי, ביוגרפי, המתאר עלילה אחת בשני מימדים. לשם אילוסטרציה, דמיינו לעצמכם מסך טלוויזיה או קולנוע, המחולק לשניים: בצד אחד אנו רואים את הצילום המרוחק, את התהליך הלאומי, ובצד השני מוצג הסיפור הפרטי, של משה. התיאורים הם מקבילים, ומשלימים; יש בזה מה שאין בזה.

ומסביר הרב תמיר גרנות שההכרה ששני הפרקים מתרחשים באותו זמן ובמקביל, ואין מדובר בהתרחשויות העוקבות זו לזו אלא בכאלה המקבילות זו לזו, משנה את הבנתנו באשר ליחס שבין השעבוד לגאולה.

מי שהיה מביט רק על החלק של המסך בו ניתנת התמונה המרוחקת, הכללית, היה רואה רק מציאות אכזרית, מעגלית, חסרת רחמים וחסרת תקווה.

אולם, המצלמה השנייה מגלה שבתוך מצולות השעבוד יש גם קרן אור.

קרן האור הראשונה אינה תוצאה של התערבות אלוהית, אלא מקורה באדם שבשונה מכל האחרים מבין שמשוהו איננו כשורה.

התמונה של איש מצרי המכה עברי, שבעיני האחרים - מצרים או עברים - נראית תמונה נורמטיבית ותמצית השגרה היומיומית היא בלתי נסבלת בעיניו; הוא אינו יכול לשאת זאת, ומגיב על כך.

התגובה של משה רבנו בשלב זה אינה נובעת מתוכנית כלשהי הנרקמת במוחו.

הוא אינו יודע עדיין על העתיד המיועד לו, ואין לו סדר יום פוליטי;

הוא פשוט אינו יכול לשאת את העוול ואיננו רוצה לתת לו להמשיך.

בתוך מציאות של אי שפיות, משה רבנו מהווה אי של שפיות.

לו היינו מסתכלים מרחוק לא היינו יודעים על מה שארע למשה, ומן הסתם רוב רובם של בני ישראל אכן לא ידעו על כך כלל;

הם היו חסרי תקווה, ולא היו מודעים לתחילתו של השינוי.

ברם, אנחנו, שרואים גם את תמונת התקריב, יודעים שהשינוי כבר החל.

אנו מבינים שבעומק השעבוד טמונה כבר ראשיתה של הגאולה.

הגאולה אינה מאוחרת לשעבוד, היא מתהווה מיניה וביה.

מצרים", המבליטים את מרכזיות דמותו של המלך המצרי המעמיד עצמו מול ישראל.

כנגד פרעה ניצבים בני ישראל, המוזכרים אף הם וכינוייהם שבע פעמים (בשמות "בני ישראל" ו"העם", ובמילות הייחוס "עליו" ו"אותו").

כמו כן, בולטים בפסוקים אלו מילים וביטויים המתארים את הריבוי של ישראל, שכנראה איננו טבעי בלבד ("רב", "עצום", "מאוד" וכדומה).

מילים אלה ממשיכות את הפסוק המקדים לסיפור השעבוד, פסוק ז', בו מתואר ריבויים הפלאי של ישראל על ידי רשימת פעלים ארוכה.

השימוש והחזרה על אותם הפעלים מבליטים את המשכיות התהליך, למרות נסיונותיו החוזרים ונשנים של פרעה לבלום אותו.

כמו כן, סיפור השעבוד מתואר במימדים לאומיים, ומופיעות בו רק שתי דמויות אישיות והן המיילדות, שזכרו כדי להזכיר את מעשיהן הטובים, ואילו גיבור הפרק הוא העם בכללותו.

השעבוד מתואר במימד הלאומי שלו ולא ברמת הסבל והיסורים של האדם הבודד.

לסיכום, גם הגידול של ישראל וגם הנסיון להשמידו הם בעלי מימדים לאומיים וכלליים, ולא אישיים.

תיאור השעבוד בפרק ב' - הפרספקטיבה האישית

בפרק ב' משתנה הפרספקטיבה לחלוטין.

הרב תמיר גרנות בשיעורו לפרשת שמות מתאר זאת בעולם המושגים של הקולנוע:

בפרק א' הזום מרחק - רואים דמויות מטושטשות, וניתן להבחין בתהליכים כלליים בלבד.

בפרק ב', לעומת זאת, הזום מנוצל לגמרי כדי ליצור תמונת תקריב:

המצלמה מתקרבת לבית מסויים ומראה תמונה של לידה, של אם מאושרת ומפוחדת גם יחד, של תינוק מחייך שמחביאים אותו כדי שלא ימצא וכדו'.

הסיפור כולו מתואר-מצולם מקרוב, ובפרק זה איננו יודעים מה קורה מסביב, מחוץ לבית הוריו של משה.

בפרק א' תוארה גזרת ההשמדה מפי פרעה אל עמו, והיא התייחסה לכל בן;

בפרק ב' הפרספקטיבה על הגזירה היא דרך עיניהם של יוכבד ומרים (שגם הם אינם מתוארים השמם בפרק).

בפרק א' תוארה גזרת השעבוד על כלל ישראל;

בפרק ב' השעבוד נודע דרך עיניו של משה ש'ראה בסבלותם' של עם ישראל (על פי פסוק יא), ודרך תמונת האיש המצרי המכה איש עברי (שם).

כמו כן, חלק מפרטי השעבוד לא נמסרו בפרק א', לדוגמה הסכסוכים הפנימיים בתוך עם ישראל שהם תולדת השעבוד: "והנה שני אנשים עברים נצים" (יג).

על ההבדל בין הדמות הקולקטיבית העומדת במרכז הסיפור שבפרק א - דמותם של ישראל כ"עם", לבין הדמויות הפרטיות העומדות במרכז הסיפור שבפרק ב, כתבה נחמה ליבוביץ בעיונים בספר שמות (עמ' 20):

זכותן של הנשים

את חיובן של נשים בארבע כוסות בליל הפסח מנמק ר' יהושע בן לוי בכך ש"אף הן היו באותו הנס" (פסחים קח).

רש"י והרשב"ם שם (בניגוד לתוס') פירשו, שנשים השתתפו בנס בדרך פעילה, ולא רק שנגאלו באמצעותו ממצרים.

ראשונים אלו הסתמכו על דברי הגמרא בסוטה, ש"בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור, נגאלו ישראל ממצרים", ור' עזריא בגמרא שם תולה את צדקתן של הנשים בעיקר בהשתדלותן בפריה וברבייה :

7. מסכת סוטה יא ע"ב

"דרש רב עזריא: בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור - נגאלו ישראל ממצרים. בשעה שהולכות לשאוב מים, הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן, ושואבות מחצה מים ומחצה דגים, ובאות ושופתות שתי קדירות - אחת של חמין ואחת של דגים, ומוליכות אצל בעליהן לשדה, ומרחיצות אותן וסכות אותן ומאכילות אותן ומשקות אותן ונוזקות להן בין שפתים, שנאמר: 'אם תשכבון בין שפתים' וגו'. בשכר 'תשכבון בין שפתים' - זכו ישראל לביזת מצרים, שנאמר: 'כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ'. וכיון שמתעברות - באות לבתיהם, וכיון שמגיע זמן מולדיהן - הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר: 'תחת התפוח עוררתך' וגו'. והקב"ה שולח משמי מרום מי שמנקיר ומשפיר אותן, כחיה זו שמשפרת את הולד, שנאמר: 'ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שֶׁךְ וּבמים לא רחצת למשעי' וגו'.... וכשנגלה הקב"ה על הים - הם הכירוהו ותחלה, שנאמר: 'זה אלי ואנוהו'."

והרב יעקב מדן מראשי ישיבת הר עציון מסביר את מאמר חז"ל ש"בזכות נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים" מתוך עיון בקורותיו של משה.

משנולד משה - יש לו אב ואם, אח ואחות.

מי שמצפינו מפני גזירת המוות המצרית זו אמו, ולא אביו.

כיוצא בו, היא שבונה לו את התיבה ומשלחתו בתוכה ביאור, אף שדווקא דרך איש היא לבנות תיבה.

מי שניצב בין קני הסוף להשגחה על התיבה ומי שמגלה עורמה ותושייה בקריאת המינקת "מן העבריות" ברגע הנכון - היא אחותו של משה, ולא אחיו.

הדמות השלישית בהצלתו של משה מגזירת פרעה היא בת פרעה, המגדלת את משה בתוך ביתו של פרעה.

בעת שמגיע משה למצרים לאחר גלותו הארוכה במדיין, עומדת עליו ציפורה אשתו ומצילה אותו ברביעית מידי המלאך, בעת שהיא כורתת את ערלת בנה.

משה גאלנו מיד מצרים, אך בלא תושייתן של נשים צדקניות - משה מניין?!

גם המדרש המפורסם המתאר את השיחה שהתנהלה בין עמרם גדול הדור לבין מרים בתו, מבטא את התפיסה שהתקווה והאמונה ברגעי משבר הם דווקא כוחן של נשים :

8. סוטה יב ע"א

"וילך איש מבית לוי - להיכן הלך? אמר רב יהודה בר זבינא: שהלך בעצת בתו. תנא: עמרם - גדול הדור היה, כיון שראה שאמר פרעה הרשע 'כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו' - אמר: לשוא אנו עמלין! עמד וגירש את אשתו, עמדו כולן וגירשו את נשותיהן. אמרה לו בתו: אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקיבות! פרעה לא גזר אלא בעולם הזה, ואתה בעולם הזה ולעולם הבא! פרעה הרשע - ספק מתקיימת גזירתו ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק - בודאי שגזירתך מתקיימת, שנאמר: 'תגזר אומר ויקם לך'! עמד והחזיר את אשתו, עמדו כולן והחזירו את נשותיהן.

'ויקח' - 'ויחזור' מיבעי ליה?! אמר רב יהודה בר זבינא: שעשה לו מעשה ליקוחין. הושיבה באפריזן, ואהרן ומרים מרקדין לפניה, ומלאכי השרת אמרו: 'אם הבנים שמחה'."

המיילדות העבריות

והצלתו של משה בפרק ב' חזרה לכלל ישראל בפרק א'. ואומר הרב מדן:

9. הרב מדן

שלושה דברים למדנו משתי הדמויות הראשונות ב"שמות בני ישראל", דמויות המתבלטות מעל המון העבדים האפור המשועבד במצרים - המיילדות העבריות, שפרה ופועה. האחד - מידותיהם של אברהם, יצחק ויעקב - האנושיות הפשוטה והמוסר הטבעי, חוסר הנכונות לשתף פעולה בהמתת היילודים;

והשני - גופי תורה למדנו מן המיילדות, דבר שאין לו מקור במקראות, ההלכה שאיסור שפכות דמים הוא ב"יהרג ואל יעבור", ומחייב את המתנסה בו למות על קידוש השם. שהרי אילמלא נס תמימותו של פרעה מול עורמת תשובתן של המיילדות, אילו היה חותך את ראשן על סרבנותן למצוותו - מי היה תובע דמן מידו?

אך בשורות אלו נתרכז דווקא בדבר השלישי שלמדנו מן המיילדות: שתי בנות עם העבדים העברי הקימו, בסכנת נפשות אל מול פני אויב, את המחותרת הראשונה הידועה לנו בהיסטוריה של עם עבדים נגד משעבדיו. על פי הראב"ע, שתיים אלו הובילו אחריהן עוד מיילדות רבות במאבקן הגאה. מחתרת זו לא עסקה בריגול ולא בפיצוץ גשרים, אך היא עסקה בגבורה שאין דומה לה בחילוץ לכודים תחת אש. מחתרת של נשים צדקניות.

כאן החלה מלחמת החירות האמיתית, גאולת הרצון של עם ישראל. היא שהרתה וילדה את יציאת מצרים וגאולת הגוף של ישראל, שיכלו לבוא רק בעקבותיה. כל זאת - כשם ששפרה, הלוא היא יוכבד (סוטה יא ע"ב), הרתה וילדה את מושיען של ישראל.

אתערותא דלתתא

הפעולות של המיילדות, של יוכבד ושל משה במצרים אינן הרבה יותר מזעקה של כאב והתקוממות - ולכאורה הם כל היותר הן ביטוי לאומץ ליבם של המיילדות שאינם חוששות לחייהם, של יוכבד שמוכנה להסתכן וללדת את משה למרות האיום הברור על חייו, ושל משה שאינו חושש לעורו כאשר הוא מגיב.

אלא, שאין הגאולה יכולה לבוא ללא אתערותא דלתתא (התערורות שמלמטה) זו.

הקב"ה זקוק, כביכול, למישהו שיפעל מתוך המציאות ויעורר את המצב הרדום והכאוב.

12. שמות ב' י

ויגדל הילד ותבאהו אל בת פרעה ויהי לה לבן, ותקרא שמו משה, ותאמר: כי מן המים משיתוהו

זוהי דוגמה לתופעה הקיימת גם במקומות אחרים: התורה מדגישה את ההבדל בין שני פסוקים באמצעות חזרה על אותו ביטוי. פעמיים, בשני פסוקים רצופים, אומרת התורה **"ויגדל משה"**;

הכפילות מלמדת כי בכל אחד מן המקרים מדובר בגדילה שונה, שאם לא כן, לא הייתה התורה חוזרת על הביטוי פעמיים.

ובלשון המדרש שמביא רש"י:

13. רש"י

'ויגדל משה' – והלא כבר כתיב 'ויגדל הילד'? אמר רבי יהודה ברבי אלעאי: הראשון לקומה והשני לגדולה, שמינהו פרעה על ביתו.

ואילו רמב"ן מעיר בפשיטות:

14. רמב"ן

"שגדל והיה לאיש".

כך או כך, מוסכם על הכול כי הגם שפירושה של המילה בשני המקרים הוא זהה, בכל אחד מהם מדובר בשלב שונה: **הראשון – בינקות, והשני – בשלב מאוחר הרבה יותר.**

להלן נראה כי הפרשה כולה מתאפיינת בשימוש כפול בפעלים, שמקרה זה הוא רק הראשון שבהם.

מכל מקום, מאחר שברור כי משה גדל מאוד בין פסוק י לפסוק יא, אכן קשה פתיחתו של פסוק יא – **"בימים ההם"**. נחזור לקריאת הפסוק.

מהי המילה בעלת המשמעות החזקה ביותר בפסוק?

פעמיים מתייחסת התורה ליהודים כאל **"אחיו"** של משה: **"ויצא אל אחיו... וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו"**.

הווה אומר: המניע מאחרי פעולותיו של משה לא היה רק סקרנות, מחאה כנגד אי-צדק ורצון גרידא לעזור לחלשים ולנרדפים – יש כאן הזדהות עמוקה עם אחיו. בסיפור זה אין משה נתפס כדוגמה לצדק, כי אם כנציג עמו.

גם דבר זה מודגש באמצעות שימוש כפול אך שונה באותו פועל: **"וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו"**.

רש"י מעיר על הראייה ראשונה:

15. רש"י

נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם.

השורש **רא"ה** מופיע כאן בשתי משמעויות שונות. במופע השני הכוונה לראייה במובנה הרגיל, ראיית עיניים. לעומת זאת, המופע הראשון – **"וירא בסבלתם"** – אינו יכול להתייחס לראייה סתמית, לקליטה אובייקטיבית של עצמים: סבל איננו עצם הנראה באופן ישיר.

ואכן, **"וירא את סבלותם"** אין כתיב כאן, אלא **"וירא בסבלתם"**;

כפי שמבאר רש"י, אין מדובר כאן בראייה חושית רגילה, כי אם בראייה ב...: התבוננות, דרישה וחקירה, התעמקות

התעוררת זאת היא מעשיהם של המילדות הנאבקות בגזרת פרעה, של עמרם שמחזיר את יוכבד, של יוכבד שיוולדת את משה, של מרים ששומרת עליו, ושל משה בפעולותיו, וכתוצאה שלהם באה ההתעוררות מלמעלה, כפי שהיא מבוטאת בסוף פרק ב':

10. שמות ב' פסוקים כג-כה:

וְיִהְיֶה בְיָמִים הָרְבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֲת אֲבֹרָהּ אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּדַע אֱלֹהִים:

פסוקים אלה היו יכולים להופיע בסוף פרק א', בו תואר השעבוד, והם אינם קשורים לשהייתו של משה במדיין, המתוארת לפנייהם בפרק ב'.

מיקומם בסוף פרק ב' יוצר זיקה בין שתי נקודות המהוות תנאים הכרחיים להתחלת הפעולה האלוהית:

א. עומק השעבוד וזעקת בני ישראל, כפי שמובע בפסוקים הללו שבסוף בפרק ב'.

ב. ההתעוררת של בני ישראל מתוך השעבוד הם ברמת הזעקה והן ברמת המעשים אפילו של בודדים.

ג. הופעתו של משה כמי שראוי למנהיגות ובעל יכולת להושיע את ישראל (כפי שנראה להלן).

הסיפורים הראשונים על משה

התורה מספרת על שלושה אירועים בהם נטל משה חלק:

- הריגת המצרי המכה את העברי (ב: יא-יב).
- הוכחת העברי הרשע המכה את אחיו (יג-יד).
- הושעת הרועות המדייניות המגורשות על ידי הרועים בעלי הזרוע (טז-יז).

יש כאן התפתחות ברורה:

- במקרה הראשון ישנה פגיעה של מצרי באחד מאחיו של משה, והאחווה הלאומית מעורבת עם המניע המוסרי בפעולתו של משה. נראה שהתורה רמזה על כך בתארה את המקרה במילים **"וירא איש מצרי מכה איש עברה מאחיו"** – ישנו דגש בפסוק על הנגדת ה'איש המצרי' ל'אחיו' של משה.
- במקרה השני הריב הוא בין שני עברים, כך שמשה נחלץ לצד מי שנעשה לו עוול מתוך מחוייבות מוסרית בלבד.
- במקרה השלישי מדובר על אירוע הרחוק לחלוטין מסביבתו הטבעית של משה רבנו, בארץ זרה ומול אנשים זרים אשר למשה אין שום זיקה כלפיהם. התגובה של משה היא כלפי העוול באשר הוא עוול. ונדון כעת בכל אחד מהאירועים הללו ביתר פירוט.

היום הראשון – האירוע הראשון

האירוע הראשון מתואר בשני פסוקים: הראשון מתאר את המצב שבו עמד משה, ובשני מובאת תגובתו. התיאור נפתח בביטוי סתום במיוחד:

11. שמות ב' יא

ויהי בימים ההם, ויגדל משה ויצא אל אחיו, וירא בסבלתם. וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו

מה הם ה'ימים ההם'?

ודאי אין הכוונה לימים הנזכרים בפסוק הקודם, המתאר את גמילתו של משה ואת הבאתו לבת פרעה:

כאן אין משמשת המילה 'אחים': בהקשר זה אין משה רואה את שני הנצים כאחיו, וודאי שלא כאחים זה לזה.

המילה "אחיו", המודגשת כל כך בסיפור הקודם, אינה מציינת קשר משפחתי, אף לא קשר מוסרי של אחווה אנושית, כי אם תחושה של הזדהות עמוקה ושותפות גורל, שמשה גילה אותה רק אתמול.

ביום השני אין אחווה זו מצויה בין שני הנצים, ואף משה אינו מגיב על בסיס תחושתו מאתמול.

כאן אנו נפגשים במשה המוסרי. ייתכן אמנם שבעומק לבו נבע רצונו של משה ללמד מוסר מתחושת האחריות העמוקה שחש כלפיהם כאח, אך תגובתו שונה מאוד מתגובתו ביום אתמול.

במחאתו של משה יש מידה מסוימת של אובייקטיביות ושל ריחוק – באופן שונה בתכלית מתגובתו הספונטנית ביום הקודם.

ה"רשע" חש בכך מיד, ומשיב :

17. שמות ב' יד

מי שמך לאיש שר ושופט, הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי?

הוא מאשים את משה בהיותו שופט, ולא את: האח של אתמול הפך פתאום לדיון, המחפש את האשם, ואינו תומך מידית בצדו של אחיו.

משה, באופן שאינו מפורש בכתוב, זיהה את הצד האשם בריב והוכיחו ("ויאמר לרשע"):

במקום לחבק כל יהודי באשר הוא יהודי, הוא מבחין בין שני הנצים ומוכיח את האשם.

על כך בדיוק כועס הרשע, היהודי הפטריוט הראשוני: האם עומד אתה לנהוג בי – באחיד – כשם שנהגת בזר המצרי?!

ומציע הרב עזרא ביק שזה מה שמפחיד את משה בהמשכו הסתום של הפסוק, אשר הניב מגוון של מדרשים: "ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר".

לדעתו, "הדבר" שנודע כולל לא רק את עצם הריגת המצרי אלא גם את הגישה העומדת מאחרי גילוי זה: **משה שוב אינו מזוהה כמצרי;** הוא הצטרף בלב ונפש לאחיו העברים.

לפיכך נידון משה כמורד, ולא כסתם עבריין מלכותי, שיש להניח שלא היה נענש בחומרה רבה על ידי סבו המאמץ, מלך מצרים.

ראינו עד כאן שני צדדים של משה:

משה הפטריוט ומשה השופט המוסרי. בשני המקרים צריך היה משה 'לצאת' – לעזוב את הרקע המצרי שלו – על מנת שיוכל להכיר בשני הצדדים החדשים באישיותו. והתנתקות זו מן העולם שבו גדל ומאישיותו הטבעית נעשית קיצונית עוד יותר עתה – כאשר נאלץ משה לברוח ממצרים.

והבנה, ובכללן גם הזדהות – שכולן יחדיו פוקחות לא רק את עיניו של האדם אלא גם את לבו.

הזדהות זו נובעת מכך שמשה אינו עומד מול עבדים או זרים, כי אם מול אחיו.

עוד בטרם פגש אותם, כבר יוצא הוא אל אחיו.

הוא מחפש את אחיו, וכאשר הוא מגיע אליהם הוא 'רואה בסבלותם', דהיינו: 'מזדהה עם סבלותם'.

לפיכך כאשר הוא רואה – הפעם במובן הפשוט של המילה – מצרי (שאיננו אח) מכה איש עברי "מאחיו", אין הוא מגיב בצורה פאסיבית כמו לבוא לפרעה ולמחות אלא בהכאת המצרי למוות.

אין הוא עושה זאת כדין או כממונה, אלא כאחיו של העבד הסובל.

משה מופיע בעימות זה כאחד הצדדים – לא כשופט ניטראלי.

לאור זאת נוכל עתה להבין את פתיחתו של הפסוק. בפסוק הקודם מסופר כי משה גדל כבנה של בת פרעה בביתו של פרעה – בית שבו היו המצרים אחיו.

אך אז, "בימים ההם" – בימי השעבוד הקשים מתוך ביתו של פרעה בו הוא גדל – יצא משה לאחיו האמתיים: לאלו שמצא בהם אחווה וזהות אמתית.

במילים "בימים ההם" מדגישה התורה כי הזהות היהודית שפיעמה בלבו של משה שלא נבעה מחינוך יהודי טוב ושלא התבססה על מורשת בית אבא, אלא מכך שבחר להזדהות עם דרך זו – נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם."

לדמויות האחרות בסיפור זה – איש מצרי ואיש עברי – אין שמות.

והנה, בפסוק הבא (ב), שבו מכה משה את המצרי וקוברו בחול, מאבד אף הוא את שמו;

עם צאתו אל אחיו, חבר משה אליהם ונעשה לאחד מהם.

אף שמעשהו היה ללא צל של ספק צודק, התנועה המתגלה כאן בנשמתו של משה היא תנועה של הזדהות לאומית.

היום השני

16. שמות ב'

(יג) וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהָיָה שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִבְרִים נְצִים וַיֹּאמְרוּ לְרִשָּׁע לְמָה תִּכֶּה רֵעֶךָ:

עתה כבר ידועה לנו משמעותה של המילה "ויצא" עבור משה "בימים ההם":

עזיבת בית המלוכה המצרי, מקום מגוריו, על מנת להצטרף לאחיו.

אלא שלמשה האידאליסט, שההזדהות המחודשת עם אחיו הסובלים אך החלה לפעמו, ושזה עתה סיכן את חייו לטובת האידאל הלאומי, נכונה אכזבה קשה:

כעבור יום אחד בלבד, הוא רואה שני עברים רבים.

בתפיסתו של משה, זהו מראה בלתי-נתפס!

ומשה מוחה: למה תכה רעך?!

יצאת מצרים של משה

האירוע המסופר בצורה המתומצת ביותר הוא האירוע השלישי, המתואר כולו בפסוק אחד בלבד:

18. שמות ב' טו

וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר.

אדרבה, הוא מגיע למדיין כזר גמור, חסר בית, וככה הוא מתיישב על הבאר.

אך המעבר ממצרים למדיין מתואר כבריחה מפני פרעה וכהתיישבות במדיין גם יחד.

תיאור מאורעותיו של משה לאחר שעזב את מצרים מתחיל רק במילים "וישב על הבאר"; המילים "וישב בארץ מדין" הן תיאור אלטרנטיבי למעבר עצמו.

לאור זאת נוכל עתה להבין את חשיבותו של פסוק זה ואת המשמעות הטמונה בו. משה מתגבר על זהותו התרבותית הטבעית, עוזב את מצרים ומחפש אחר אחיו. אך ההשגחה הא-לוהית גזרה עליו שלא יוכל לשוב הביתה, לעם ישראל, אלא לאחר שיאבד כל תקווה לשייכות טבעית.

משה לא יצטרף לעם ישראל רק מפני שהוא חש בנוח בקרבם; המעבר ממצרים לעבריות איננו פשוט. ראשית כול עליו להיות זר גמור, חסר בית, כפי שביטא זאת משה עצמו בשם בנו הראשון "גרשם, כי אמר גר הייתי בארץ נכריה" (כב).

רק לאחר מכן, בציוויו של ה', יעשה משה את המסע חזרה לעם ישראל.

הצלת בנות רעואל

כשלושת קודמיו, גם הסיפור הרביעי והאחרון על חייו של משה בטרם נהיה לנביא מובא בקיצור ובתמציתיות (נתעלם לעת עתה מנישואיו של משה, ונעסוק רק בחלק הדין בדמותו ובהתפתחות אישיותו).

פסוק אחד (טו) מתאר את הדמויות, והבא אחריו – את הסיטואציה ואת תגובתו של משה לה:

19. שמות ב' טז-יז

ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן. ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויושען וישק את צאנם

תגובתו של משה כאן שונה מהותית מתגובתו בשני המקרים הראשונים.

בסיפור הראשון נהג משה בפטריוטיות, מתוך הזדהות עם אחיו, ומעשהו נבע מתחושת זהות קבוצתית.

באירוע השני, שבו מחה על התנהגותו של הרשע, הוא פעל מתוך מניעים מוסריים, ושורש פעולתו היה צדק.

בספור הבאר במדין אין למשה כל זהות משותפת עם בנות רעואל, בסיפור זה משה רואה את החזק מדכא את החלש, וקם להושיע את החלש.

דבר זה עולה גם מן המשך – "וישק את צאנם" – פעולה שוודאי אינה מתחייבת מתוך הקונפליקט שמולו עמד משה.

בניגוד למקרים הקודמים, שבהם עזר משה לאחיו והעניש את המצרי שהכה או הוכיח את הרשע, בסיפור זה אין משה מעניש את הרועים או מוכיחם:

הוא פשוט מושיט עזרה למי שזקוק לה, ומציל את הבנות.

ביסוד מעשיו מתגלה מדת החסד ולא מדת הצדק.

אף כאן משתמשת התורה פעמיים באותו פועל – "וישב" – ואף כאן משמשת המילה בשתי משמעויות שונות לחלוטין: ישיבה בארץ פירושה התנחלות והשתקעות בה, בעוד שישבה על הבאר משמעה ישיבה לזמן קצר סמוך לבאר.

אלא שדווקא אבחנה זו מעמידה אותנו על התמיהה שבסדרו של הפסוק:

הלוא מובן שישבתו של משה ליד הבאר במדיין, מיד לאחר בריחתו מפרעה, קדמה להתיישבותו בארץ;

ובעצם, ראוי היה להזכיר את השתקעותו של משה במדיין רק לאחר סיפור בנותיו של רעואל – שרק בסופו זכה משה לקורת גג בארץ זו.

מדוע אפוא אומרת התורה כי משה התיישב בארץ מדיין עוד בטרם הביאה את סיפור הבאר ושב הבנות?

בניגוד לשני קודמיו ולסיפור שבא אחריו, סיפור זה אינו מתאר את משה כגיבור; משה בורח מהסכנה שאליה נקלע.

עם זאת, לדעתי יש לסיפור זה עמידה בזכות עצמו, ולא רק כרקע לסיפור הבא, המשמעותי, של העימות עם הרועים המדיינים.

הפסוק הוא אמנם תמציתי, אך עם זאת הוא מלא פרטים, עד שקשה לראות בו הסבר גרידא להימצאותו של משה במדיין.

הנצי"ב עומד על כך שהמילים "מפני פרעה" מיותרות, ודי היה לכתוב "ויבקש להרוג את משה ויברח משה וישב בארץ מדיין".

לדעתי, בתוספת זו מבקשת התורה להדגיש כי המעבר הפיזי למדיין מהווה גם את השלמתו של המהפך התרבותי:

משה בורח מפני פרעה – מנתק כל קשר עם בית המלוכה המצרי.

עם כל הזדהותו עם אחיו הסובלים, יכול משה לנסות לסייע להם דווקא מתוך בית המלוכה – מעמדה של כוח ושררה;

כשר בממשלה המצרית, יכול משה לטעון, תהיה לו השפעה רבה יותר על מצבם של היהודים.

אפשרות זו נשללת ממשה מפני שפרעה מכריח אותו לברוח למדיין, וחשוב יותר: הוא מכריח אותו לברוח לשם "מפני פרעה".

אלא שעתה עומד משה במצב קשה ומוזר:

מחד, הוא התנתק משורשיו המצריים;

אך מאידך, הוא גם לא התקבל בברכה על ידי אחיו היהודים, ומפגשו היחיד עמם גרם למעשה לגירושו.

משה, שאולץ לברוח מפני פרעה, הולך (אולי שלא במודע) להתיישב במדיין – ובנקודה זו בדיוק טמונה משמעותה של הסמיכות "ויברח משה מפני פרעה – וישב בארץ מדיין".

משה איננו עושה מעשה שעשוי להיחשב כהתיישבות במדיין;

הגם שתכונה זו ראויה להערצה, לכאורה היא רחוקה מן המצופה ממושיעם של ישראל.

מובן שכמנהיגם של ישראל, העתיד להוציאם ממצרים, צריך משה לחוש את סבלם ואת דיכויים; מובן גם שדרוש לו חוש בריא של צדק ומוסר, שכן הוא גם זה שיוריד להם את התורה וילמדם את דרכי ה'.

אך מדוע צריך הוא תכונה של גיבור העוזר לחסרי ישע בלי כל מעורבות אישית!?

התשובה היא, כמובן, שהנהגתו של משה את ישראל, אף שהיא מבוססת על אהבתו לאחיו, דורשת גם חוש טבעי של עזרה לכל מי שצריך סיוע – גם בלי מרכיב הזהות הלאומית.

על מנת לגלות תכונה זו צריך משה, בניגוד לכל יהודי אחר בתקופתו, להתנתק לחלוטין מעם ישראל, לחיות כזר בארץ נוכרייה, ושם לפגוש שבע מדייניות הנאבקות בבריונים המקומיים ולקום אינסטינקטיבית להושיען.

רק משתנגלה בו אישיות זו יישלח משה להצטרף מחדש לאחיו, שאותם מעולם לא הכיר, ולהנהיגם.

לסיכום משה מתגלה כאן כבעל שלוש תכונות עיקריות:
א. אומץ לב.

ב. רגישות מוסרית גבוהה.

ג. אחווה ושותפות לאומית.

היוצא מכל התהליך הוא שמשה מגיע להושיע את ישראל רק אחרי שהוא מתנתק מכל השתרשות בתרבות לאומית.

מדותיו של משה, ההזדהות עם אחיו, חוש הצדק, וגבורת החסד והישועה, הן מדות שהוא מאמץ במודע לעצמו מתוך גורל אישי ואינדוידואלי. רק כך ראוי ומוכן הוא להשלח להצטרף ולהנהיג את ישראל בדרך מעבדות לחירות.

לסיכום, המסקנה העולה מתיאור התורה את ראשיתו של משה היא ש**משה רבנו לא נבחר למנהיגות בשל יכולתו להתנבא, וגם לא בשל כשרון התפילה שלו**; אלה התגלו רק מאוחר יותר.

התכונות אותן פירטנו למעלה הן הסיבה לבחירתו של משה, ועל כן התורה סיפרה לנו את הסיפורים הללו אודותיו.